

ГРУЗИЯ, МОЛДОВА ЖӘНЕ УКРАИНА: ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТТЕР ДОСТАСТЫҒЫНДА ЕМЕС, ЕУРОПА ОДАҒЫНДА ДА ЕМЕС

Соңғы кездерде Молдова, Украина және Грузия еуропалық интеграция жолында белсенді ынтымақтастықта болды. Үш мемлекет те 2014 жылы Еуропалық одақпен (ЕО) серіктестік келісімшарттарына қол қойды. 24 маусымда Брюссельде үш елдің Сыртқы істер министрлері ЕО-ның Сыртқы саясат жөніндегі жоғары өкілі Жозеп Боррелмен «Associated Trio» атты жаңа ынтымақтастық форматы аясында кездесті. Бұл үш елдің сыртқы істер министрліктері мен ЕО-ның 2021 жылғы 17 мамырдағы бұрынғы келіссөздерінде ынтымақтастықтың жаңа форматы ретінде ұсынылған болатын. Жаңа формат Молдова, Украина және Грузияның ЕО-мен тығыз экономикалық интеграцияға мүмкіндік бере отырып, оларды ЕО-ның ішкі нарығына интеграциялауға бағыттайды. Үш ел бұрын Трио деп аталғанымен, бұл Трио елдерінің еуропалық интеграциясын жаңа деңгейге шығаратын ынтымақтастықтың жаңа кезеңі болып саналады.

Бұған дейін, 2019 жылдың желтоқсанында Молдова, Украина және Грузияның сыртқы істер министрлері «ЕО+3» форматын құру туралы бірлескен мәлімдемеге қол қойып, осы елдердің 2009 жылы ЕО бастаған «Шығыс серіктестігі» (ШС) бастамасына қосылғаннан бергі талпыныстары мен жетістіктерін атап өтті. Осылайша, ЕО ШС-ның алты мүшесі (Әзірбайжан, Беларусь, Грузия, Армения, Молдова және Украина) арасындағы осы үш мемлекеттің еуропалық интеграцияға деген ынтымасты мен табандылығын жоғары бағалады. Басқаша айтқанда, ЕО Молдова, Украина және Грузиямен Беларусь, Әзірбайжан және Арменияға қарағанда сәл өзгеше форматта ынтымақтастыққа дайын екенін көрсетті.

ЕО-ның Молдова, Украина және Грузияға қаратқан бұл ұстанымын Associated Trio-ның үкіметтері мен халықтары айқын жетістік ретінде қабылдады. Трио елдері ШС бастамасы басталғаннан бері басқа елдермен салыстырғанда еуропалық интеграция жолында керемет жетістіктерге жеткендігін атап өткен жөн. Мысалы, ЕО 2014-2020 жылдарға арналған ШС елдеріне реформалар мен даму

жобаларына 3,4 миллиард еуро қаражат бөлді. Трио елдері бұл соманың шамамен 82%-ын ішінара алды, өйткені қаражатты бөлу мериттік принципке негізделген.

Бұл даму осы елдердегі демократияландыру жолындағы маңызды жетістіктердің нәтижесі екенін атап өткен жөн. Мысал келтіретін болсақ, осы елдердегі демократиялық жолмен сайланған үкіметтер мен президенттер еуропалық пікірді қолдайтын қоғамдық пікірлер мен талаптарға сәйкес әрекет етті. Сонымен қатар, 2018 жылдың желтоқсанында күшіне енген жаңа Конституция үкіметтен Грузияның ЕО мен НАТО-ға толық интеграциясын қамтамасыз ету үшін барлық қажетті шараларды қабылдауды талап етеді. Украинаның Президент әкімшілігінде Украинаның еуропалық және еуроатлантикалық интеграциясымен айналысатын арнайы құрылымдық бөлімше құрылды. Сондықтан, еуропалық интеграция - бұл Трио елдерінің қазіргі үкіметінің маңызды міндеттемесі.

Сонымен қатар Молдова, Украина және Грузияға ШС мүшелерінен басқа еуропалық интеграцияның ортақ күн тәртібін жасауға түрткі болған басқа факторлар да болды. Атап айтқанда, Молдова, Украина және Грузия соңғы бірнеше жылда Ресеймен қарым-қатынастарының нашарлағанын көрді. Үшеуінің де Ресеймен шешілмеген аумақтық мәселелері мен келіспеушіліктері бар және бұл мәселелер Ресейдің өз ұстанымынан қайтпағанынша шешілуі екіталай көрінеді. Бұл 2008 жылы Ресей-Грузия, 2014 жылдан кейін Ресей-Украина қатынастарында кедергі болды. Осылайша, Ресейдің Еуропаға бағытталған ұстанымына қарсы барған сайын арта түскен саяси және қоғамдық дұшпандық еуропалық интеграция төңірегінде бірігудің ортақ негізіне айналды. Сонымен қатар, белсенді еуропалық интеграцияның басымдықтары мен Молдова, Украина және Грузияның еуропалық істерге қатысуы үш мемлекеттің де посткеңестік географиядағы аймақтық ұйымдарға кіруге құлықсыздығынан көрінді. Грузия Ресеймен қарым-қатынасы күрт нашарлағаннан кейін 2009 жылы Тәуелсіз мемлекеттер достастығынан

(ТМД) шықты. Украина 2015 жылы ТМД шеңберінде жасалған келісімдерді тоқтатып, ресми түрде 2018 жылы ұйымнан шықты. Молдова ТМД-ның толық мүшесі болғанымен, ЕО-мен келіссөздерде ТМД істеріне қатысудан гөрі әлдеқайда белсенді болды. Молдованың еуропалық интеграция мақсатына жету жолындағы табандылығы мен қадамдарын ескере отырып, бұл елдің ТМД-ға қазіргіден көп қатыспайтындығы түсінікті.

ЕО-мен ынтымақтастықтың жаңа форматына ие болғанына қарамастан, жақын арада ЕО-ға кіру перспективалары посткеңестік үш ел үшін айтарлықтай белгісіз болып көрінетінін мойындау керек. Ең алдымен, Трио елдері ЕО мен Ресей арасындағы қатынастардың шиеленісуі жағдайында аймақтық қауіпсіздікте маңызды рөл атқарады. Бұл ЕО-ның тым болмаса қысқа мерзімді перспективада қабылдағысы келмейтін қажетсіз геосаяси тәуекелдің маңызды факторы. Екіншіден, Молдова, Украина және Грузия экономикалық даму, тиімді басқару, заңның үстемдігі, қауіпсіздік, байланыс және жеке секторды дамыту сияқты маңызды салаларды реформалау бойынша ауқымды жұмыстар жүргізуі керек. Олар тұрақты дамуды ілгерілетудегі тиімділікті толықтыру және дәлелдеу үшін көп жылдар қажет ететін реформалар болып табылады. Бұл Трио елдерінің еуропалық интеграциялық жобаларындағы сәттілік дәрежесін анықтайтын маңызды фактор. Молдова, Украина және Грузияның қол жеткізген жаңа Associated Trio ынтымақтастық форматы ЕО-мен ынтымақтастықтың тиімді жолдары мен еуропалық интеграциялық талпынысты жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, Трио елдерінің Ресей мен ТМД-дан бөліну саясаты бұрынғы кеңестік елдермен ынтымақтастықты шектейтін жағымсыз фактор болуы мүмкін. Еуропалық заңдар мен нормалардың сақталуына тек ұзақ мерзімді уақыт аралығында қол жеткізуге болатындығын ескере отырып, Associated Trio форматы Трионың үш мүшесінің тығыз ынтымақтастығының алаңы болуы керек. Платформа сондай-ақ үш елдің еуропалық интеграциясын жеңілдетіп, оларға ортақ қиындықтарға жауап беруге көмектеседі.

Жазушы: Қанат Маханов,

Еуразия ғылыми-зерттеу институты, Қазақстан

Саясат, сыртқы қатынастар және қауіпсіздік

- Жақында Қазақстан мен Тәжікстан президенттері телефон арқылы сөйлесті. Мемлекет басшылары Президент Тоқаевтың 2021 жылы мамырда Душанбеге ресми сапарынан кейін қол жеткізілген уағдаластықтардың орындалу барысына көз жүгіртті. Президенттер түрлі салаларда сауданы ұлғайтудың және бірлескен жобаларды іске асырудың маңыздылығын атап өтті. Президент Рахмон еліне көрсетілген гуманитарлық көмек үшін алғыс айтты. Президенттер екіжақты және көпжақты платформалардағы бірлескен іс-қимылдарды үйлестіруге дайын екендіктерін растады (ҚазАқпарат, 23.06.2021).
- 2021 жылы 23 маусымда Ауғанстан шекара әскерлеріне тиесілі 53 қарулы сарбаздар мен жергілікті әскери жасақтар Өзбекстан аумағына кірген болатын. Өзбекстан барлық қажетті тергеулерден кейін Ауғанстан азаматтарын өз елдеріне экстрадициялады. Жақында Өзбекстан Сыртқы істер министрлігі көрші елдегі жағдайдың шиеленісуіне қатысты өзінің ресми мәлімдемесінде Ауғанстандағы жағдайдың алаңдаушылық туғызғанын және Өзбекстан аумағына заңсыз өту әрекеттері байыпты түрде басылатынын мәлімдеді (UzReport, 24.06.2021).
- Өзбекстан Сенатының бірінші вице-президенті Содик Сафоев Түркітілдес елдердің Парламенттік ассамблеясының (ТүркіПА) Ташкенттегі делегациясымен кездесуі кезінде Өзбекстанның ТүркіПА-ға кіруге шешім қабылдағанын хабарлады. Кездесуге қатысушылар сауда, туризм, ғылым, мәдениет және басқа да салалардағы ынтымақтастықты талқылады. Түркияның парламент мүшесі Исмет Учма бастаған делегацияға Қазақстан, Қырғызстан және Түркиядан парламент депутаттары қатысты (Tashkent Times, 23.06.2021).
- Тәжікстан Сыртқы істер министрі Сироджиддин Мухриддин 2021 Англия дипломатиялық форумында ирандық әріптесі Мохаммад Джавад Зарифпен кездесті. Министрлер екі ел арасындағы екіжақты қарым-қатынастардың болашағы, Ауғанстандағы жағдай мен аймақтық жобаларды іске асыру туралы пікір алмасты. Тараптар сонымен қатар Тәжікстан мен Иран арасындағы екіжақты саяси, сауда-экономикалық және мәдени қатынастарды кеңейту мәселелерін талқылады (ASIA-Plus, 21.06.2021).
- Моңғолияның 6-шы президенті болып сайланған Ухнаагийн Хурелсух Улан-Батордағы Мемлекеттік сарайдың үлкен залында ант берді. Ұлықтау рәсімі кезінде жаңа Президент ант бергеннен кейін мемлекеттік мөрді өзінің алдындағы президент Халтмаагийн Баттулгадан алды. 2021 жылы 9 маусымда өткен президенттік сайлауда Ухнаагийн Хурелсух 72,02% дауысқа ие болған (Montsame.mn, 25.06.2021).
- Мәскеуде Халықаралық қауіпсіздік жөніндегі 9-шы Мәскеу конференциясы өтті. Іс-шараға жүзге жуық елдің қорғаныс бөлімшелерінің басшылары жиналды. Қатысушылар әлемдік және аймақтық қауіпсіздік, әскери-техникалық ынтымақтастық және COVID-19 пандемиясына қарсы іс-қимыл мәселелерін талқылады. Жеті пленарлық мәжілістен тұратын конференцияның ашылуында Ресей Президенті Владимир Путин қатысушылар мен қонақтарды видео конференция арқылы құттықтады (Kremlin.ru, 23.06.2021).

Экономика, қаржы және энергия

- Нұрсұлтан Назарбаев қорына қарасты Дүниежүзілік экономика және саясат институтының директоры Ержан Салтыбаев 2021 жылдың қаңтар-сәуір айларында Қазақстан мен Қытай арасындағы екіжақты тауар айналымының 5 миллиард долларға жеткенін мәлімдеді. Сауда айналымы өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 10% өсті. Қытай Қазақстанның екінші ірі сауда серіктесі және негізгі инвесторлардың бірі болып қала беруде. Соңғы 12 жылда Қытайдың Қазақстанға салған инвестициясы 19 миллиардты құраса, Қытай капиталы қатысқан компаниялардың саны 2700-ден асты (Qazaq TV, 24.06.2021).
- Жақында Өзбекстан Премьер-министрі Мәскеуге барып, ресейлік әріптесі Михаил Мишустинмен кездесті. Кездесуде үкімет басшылары сауда көлемін 10 миллиард долларға дейін ұлғайтуға келісті. 2020 жылы елдер арасындағы екіжақты тауар айналымы 5,6 миллиард долларды құрады. Кездесуден кейін тараптар 10-нан астам құжатқа қол қойды. Өзбекстан мен Ресей кеден, қаржы және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы ынтымақтастықты тереңдетуге келісті. Тараптар сонымен қатар білім беру және еңбекті қорғау бойынша ынтымақтастық жасайтындықтарын мәлімдеді (UzReport, 24.06.2021).
- Әзірбайжан шағын және орта бизнесті дамыту агенттігінің төрағасы Орхан Мамедов пен Украина сауда-өнеркәсіп палатасының төрағасы Геннадий Чижиков Украина-Әзірбайжан Іскерлік кеңесін құру туралы келісімге қол қойды. Кеңесте 70 кәсіпкер мен мемлекеттік қызметкерлердің өкілдері орын алды. Екі ел арасындағы сауда және инвестициялық қатынастарды кеңейтетін бұл қадам Кеңестің 2021 жылдың алғашқы бес айында 373,5 миллион долларға жеткен екіжақты сауда айналымында оң нәтиже беруі күтілуде (AzerNews, 25.06.2021).
- Қырғызстанның Монополияға қарсы реттеу агенттігінің реттелген аумақтар бөлімінің бастығы Сағын Маматовов баспасөз конференциясында елдегі мұнай өңдеу зауыттарының бос тұрғанын жариялады. Маматовов елде 800 мың тонна және 400 мың тонна жанар-жағармай шығаратын екі мұнай зауытының бар екенін хабарлады. Мұнай жеткізілімінің 50 мың тоннаға дейін төмендеуіне байланысты қондырғылар ішкі сұранысты қанағаттандыра алмауда (Кабар, 24.06.2021).
- Ресей Премьер-министрінің орынбасары Алексей Оверчук Еуразиялық экономикалық одақтың (ЕАЭО) 2021 жылы оң экономикалық өсімге қол жеткізуі мүмкін екенін хабарлады. Бағалаулар ЕАЭО экономикасының 3,2% өсуі мүмкін екенін көрсетеді. Оверчук ЕАЭО-дағы құлдыраудың Еуропалық одақ (ЕО) индикаторынан төмен екенін атап өтті. Атап айтқанда, ЕАЭО-дағы экономикалық құлдырау 2,9%-ды құраса, ЕО-ның ЖІӨ 6,3%-ды құрады. Ресми тұлға 2020 жылы ЕАЭО-ға мүше елдердің экономикасын стресс-тестілеу аталған елдердің күшін анықтағанын мәлімдеді (ТАСС, 23.06.2021).
- Украина Энергетика министрінің еуропалық интеграция жөніндегі орынбасары Ярослав Демченко украин-түрік энергетикалық жұмыс тобының бесінші отырысына қатысты. Кездесу барысында екі ел энергетикалық ынтымақтастық туралы маңызды келісімге келді. Атап айтқанда, елдер сұйылтылған табиғи газ терминалының инфрақұрылымын дамытумен қоса Украинаны табиғи газбен қамтамасыз етуді әртараптандыру бойынша ынтымақтастық туралы уағдаласты. Тараптар табиғи газдың Транс-Балкан құбыры арқылы екі бағытта да тасымалдау бойынша ынтымақтастықта болады (Укринформ, 25.06.2021).

- Түркия Президенті Режеп Тайып Ердоған Босфорға параллель өтетін Ыстамбұл каналының құрылысын бастады. Алдын ала болжам бойынша, Ыстамбұл каналындағы кеме қатынасы Босфор бұғазына қарағанда 13 есе қауіпсіз болады. Ыстамбұл каналының ұзындығы 45 шақырым, ал еденнің минималды ені 275 метр болады. Тереңдігі 21 метрден асатын каналдың 2023 жылы қызметке ашылуы күтілуде (Centralasia.media, 26.06.2021).

Қоғам және мәдениет

- Қазақстан Премьер-министрінің орынбасары және Сыртқы істер министрі Мұхтар Тілеуберді Англия дипломатиясы форумы аясында Халықаралық түрік мәдениеті мен мұрасы қорының төрағасы Гүнай Эфендисмен кездесті. Тараптар түркі елдерінің тамыры терең дәстүрлері мен бай тарихын насихаттау жөніндегі бірлескен жұмыстың маңыздылығын атап өтіп, ұйым мен Қазақстан арасындағы ынтымақтастықты одан әрі дамытудың перспективаларын талқылады. Тараптар сонымен қатар Түркістанның түркі әлемінің рухани астанасы, ал Шүшаның Әзірбайжанның мәдени астанасы екенін жарияланғанын баса айтты (ҚазАқпарат, 22.06.2021).
- Түркітілдес елдер ынтымақтастық кеңесінің туризм министрлерінің кездесуінде Өзбекстан Премьер-министрінің орынбасары және Туризм және спорт министрі Азиз Абдурахимов Өзбекстанның Қокан қаласын Түркі кеңесінің туризм астанасы ретінде жариялауды ұсынды. Министр Абдурахимов сонымен қатар Кеңеске мүше елдер мен бақылаушы мемлекеттер арасындағы тасымалдау жүйесін жақсарту керек екенін баса айтты (Uzreport, 24.06.2021).
- Түркістанда «Ортаазиялық жоғары білім беру аймағы: аймақтық ынтымақтастық, ұлттық реформалар» атты жоғары білім тақырыбындағы форум өтті. Форум барысында Қазақстан, Қырғызстан, Түркіменстан мен Өзбекстанның білім министрліктері облыста жоғары оқу орындары арасында ақпарат, студенттер және академиялық құраммен алмасуды қажет ететін біртұтас жоғары білім кеңістігін құруға келісті. Келісім Болон үдерісі қағидасына сәйкес жүзеге асырылатын болады және бірлескен ғылыми жобаларды ақпарат алмасу және ынтымақтастық арқылы білім саласындағы аймақтық серіктестікті кеңейтеді (Astana Times, 21.06.2021).
- Халықаралық түркі академиясы мен әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті арасында өзара ынтымақтастық туралы келісімге қол қойылды. Тараптар ғылымдағы өзара тиімді серіктестікті нығайтуға келісті. Құжат келісілген тақырыптар бойынша бірлескен ғылыми іс-шаралар ұйымдастыруды, қызметкерлер арасында тәжірибе алмасуды, маңызды ақпараттар және ғылыми басылымдарді бөлісуді көздейді. Келісім сонымен қатар әл-Фараби атындағы ҚазҰУ студенттеріне Халықаралық түркі академиясында ғылыми тағылымдамаларды өтуге мүмкіндік береді (Twesco.org, 21.06.2021).
- Моңғолия үкіметі Түрік ынтымақтастық және үйлестіру агенттігін (ТІКА) Моңғолия мен Түркия арасындағы қатынастарды дамытуға қосқан үлесі үшін Найрамдал медалімен марапаттады. Медалды ТІКА-ның Ұланбатырдағы бағдарлама үйлестірушісі Эмрах Устамерге Моңғолия Президенті Халтмаагийн Баттулга атынан Моңғолия Сыртқы істер министрлігінің Мемлекеттік хатшысы Анхбаяр Нямдорж табыс етті. ТІКА 2004 жылдан бері Моңғолиядағы жергілікті өзін-өзі басқару және үкіметтік емес ұйымдармен ынтымақтаса отырып 700-ден астам жобаны жүзеге асырды (Anadolu Agency, 24.06.2021).